

BÁTHORY ORSOLYA

*Cortonai Szent Margit tisztelete Magyarországon**

A főként Olaszország toszkán vidékén kiterjedt kultusznak örvendő, a ferences harmadik rendhez tartozó Cortonai Szent Margit (1247–1297) napjainkban a magyarországi katolikus hívek körében a kevésbé ismert szentek közé tartozik. A második Mária Magdolnaként emlegetett Margitot már életében nagy tisztelet övezte Cortonában. X. Leó pápa 1515-ös bullájában engedélyezte nyilvános kultuszát, amelyet tovább erősített a szent holttestének romolhatatlansága, valamint az ereklyeként szolgáló holttest mellett bekövetkező csodás gyógyulások.¹ A szent történetével és korával kapcsolatban bőséges külföldi szakirodalom áll rendelkezésünkre.² Több monográfia és tanulmány született életéről, illetve kultuszáról és

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

¹ Cortonai Margit a romolhatatlan szentek sorába tartozik, jóllehet már a legendájában is azt olvassuk (XI, 20.), hogy testét a cortonaiak kérésére bebalzsamozták, tehát mumifikációja nem természetes úton történt. Giunta BEVEGNATI, *Antica leggenda della vita e de'miracoli di di S. Margherita di Cortona [...]*, [ed. Lodovico BARGIGLI DA PELAGO O.F.M.Obs.], Lucca, Bonsignori, 1793, 1, 315–316. (A továbbiakban: *Antica leggenda...*) A szent testének antropológiai vizsgálatát is elvégezték. Ezio FULCHERI, *Mummies for Saints: a particular category of Italian mummies = Human Mummies: A Global Survey of their Status and the Techniques of Conservation*, ed. K. SPINDLER et al., Wien – New York, Springer Verlag, 1996, 219–230.

² A legfontosabb Cortonai Margittal kapcsolatos írások. Thomas RENNA, *Introduction* = Fra Giunta BEVEGNATI, *The Life and Miracles of Saint Margaret of Cortona 1247–1297*, translated by Thomas RENNA, Shannon LARSON, Saint Bonaventure, NY, Franciscan Institute Publications, 2012, 9–42 (e-book); Joanna CANNON, André VAUCHEZ, *Margherita da Cortona e i Lorenzetti*, Roma, Città Nuova, 2000; Laura CORTI, Riccardo SPINELLI, *Margherita da Cortona: Una storia emblematica di devozione narrata per testi e immagini*, Milano, Electa, 1998; Fortunato IOZZELLI O.F.M., *Introduzione* = *Iunctae Bevegnatis Legenda de vita et miraculis beatae Margaritae de Cortona*, ed. Fortunato IOZZELLI O.F.M., Grottaferrata (Roma), Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, 1997 (Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi, 13); Anna BENVENUTI PAPI, *Margarita filia Jerusalem: Santa Margherita da Cortona ed il superamento mistico della crociata = Toscana e Terrasanta nel medioevo*, ed. F. CARDINI, Firenze, Alinea, 1982, 117–137; Daniel BORNSTEIN, *The Uses of the Body: The Church and the Cult of Santa Margherita da Cortona*, *Church History*, 62(1993)/ 2, 170; Bernard SCHLAGER, *Foundresses of the Franciscan Life: Umiliana Cerchi and Margaret of Cortona*, *Viator*, 29(1998), 141–166; Mario SENSI, *Margherita da Cortona nel contesto storico-sociale cortonese*, *Collectanea Franciscana*, 69(1999) 223–226.

számos, a késő középkor valamely vallásos jelenségével, devóciós gyakorlatával foglalkozó könyvnek és tanulmánynak szolgált részfejezetéül. Személyét, hatását vizsgálták a korabeli devóciós mozgalmak történetébe ágyazottan, a női szentség és nőként a társadalomban betöltött szerepe felőli megközelítésben, a keresztény aszkézis történetének részeként, valamint a középkori isteni megszállottság egyik példájaként.³ A ferences világi rendhez tartozó bűnbánó, misztikus szent, amint már említettem, itthon nem annyira ismert, így legendája alapján érdemes nagy vonalakban ismertetni az életét.⁴

Margit Lavianóban (ma Castiglione del Lago) született 1247 körül. Apja, Tancredi di Bartolomeo egy szerény megélhetést biztosító, bérelt földdarabon gazdálkodott.⁵ Édesanyját Margit nyolcéves korában elveszítette. Miután apja újránősült, mostohájával rossz volt a viszonya, így a lány tizenhat évesen megszökött egy Arsenio nevű, montepulcianói nemesi családból származó gazdag kereskedővel, és a kilenc évig tartó vadházasságból egy fiú is született. A gazdag, világi élvezetekben dűskáló lélettől Arsenio halála fordította el, akit egy vadászat során, egy, vélhetőleg a guelf–ghibellin ellentétre visszavezethető fegyveres támadásban megöltek. A kereskedő hű társa, egy vadászkutya visszament a mintegy 16 kilométerre lévő Montepulcianóba, és Margitot elvezette a férfi szétkaszabolt holttestéhez. Ez volt az a fordulópont, amikor Margit elhatározta, hogy hátat fordít addigi bűnös életének és vezeklésbe kezd. Nem véletlen, hogy a szent ábrázolásainak egyik állandó attribútuma, a ruháját szelíden rángató kutya, amely az életszentség szempontjából sorsdöntő fordulatra emlékezteti a híveket. Margit addigi bűneinek Istentől várt megbocsátását a vezekléstől remélte, és miután a szülői házba nem mehetett vissza törvénytelen gyermekével, egy világtól elzárt helyet keresett a tökéletesedésre. Így

³ Anna BENVENUTI PAPI, „*In castro poenitentiae*”: *santità e società femminile nell'Italia medievale*, Roma, Herder, 1990, 141–170; Anna BENVENUTI PAPI, *Mendicant Friars and Female Pinzochere in Tuscany* = *Women and Religion in Medieval and Renaissance Italy*, eds. Daniel BORNSTEIN, Roberto RUSCONI, Chicago, University of Chicago Press, 1996, 84–105; Mary Harvey DOYNO, *The Lay Saint: Charity and Charismatic Authority in Medieval Italy, 1150–1350*, Ithaca [New York], Cornell University Press, 2019, 197–241; Rudolph M. BELL, *Holy Anorexia*, Chicago–London, University of Chicago Press, 1985, 92–102; *Storia della spiritualità italiana*, ed. Pietro ZOVATTO, Roma, Città Nuova, 2002, 133–134; Nancy CACIOLA, *Discerning Spirits: Divine and Demonic Possession in the Middle Ages*, Ithaca–London, Cornell University Press, 2003, 98–113.

⁴ Magyarul François Mauriac művéből lehet ismerős Cortonai Margit története. François MAURIAC, *Cortonai Margit*, ford. Dr. TÚZKŐ Lajos, Újvidék, Agapé, 1991.

⁵ BELL, *i. m.* (3. j.), 93.

érkezett, valószínűleg 1272-ben Cortonába, ahol a Moscari család házában lelt menedékre.⁶ A helyi ferencesekkel kapcsolatban álló Marinaria Moscari és menyee, Ranniera vette pártfogásába. A szállásért és élelemért cserébe Margit nemcsak a házimunkában, de a cortonai szegényekről való gondoskodásban is segítette a két asszonyt. Margit az ő ajánlásukkal kérhette felvételét egy, a ferences rendhez közel álló laikusok alkotta penitenciális közösségbe, amelyet Giunta Bevegnati, Margit legendájának író-szerkesztője *ordo penitentium*ként említi, tagjait pedig *fratres de penitentia*nak nevezi.⁷ Később, a ferences hagyomány szerint ebből a vallási közösségből jött létre a ferences világi rend.⁸ A nemesasszonyok pártfogása ellenére Margitot csak négyévnyi folyamatos önsanyargatás és bűnbánat után, 1277-ben vették fel – amint a *Legenda* írja – a harmadik rendbe, vagyis terciáriának, valójában inkább a már említett „bűnbánók rendjébe”, minthogy a ferencesek világi rendje 1289 előtt hivatalosan nem létezett.⁹ Margit – hasonlóan számos más, az újrarázatosítást elutasító özvegyhez – a város központjában lévő San Francesco templom

⁶ BELL, *i. m.* (3. j.), 95.

⁷ *Antica leggenda...*, *i. m.* (1. j.), III, 5, 61. A 12. század végétől kezdődően, más európai országokhoz hasonlóan, Itáliában is felvirágzó laikus vallási élet egyik közösségi formája a bűnbánati, vezeklő testvérelet volt. A „bűnbánó testvérekre” a 13. századi pápai bullákban, regulákban, statútumokban stb. mint „ordo fratrum de Penitentia”, illetve „fratres et sorores de Penitentia” találunk utalást. Gilles Gérard MEERSSEMAN OP, *Dossier de l'ordre de la pénitence au XIIIe siècle*, Fribourg, Éditions Universitaires, 1961, 69, 157, 166, 167, 247, 251, 254, 269; Alison MORE, *Fictive Orders and Feminine Religious Identities, 1200–1600*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 35. A bűnbánók testvéreletéről szóló tanulmánykötetek: *L'Ordine della penitenza di San Francesco d'Assisi nel 13. secolo. Atti del 18 Convegno di Studi Francescani, Assisi, 3-4-5 luglio 1972*, ed. Oktavian SCHMUCKI, Roma, Istituto Storico dei Cappuccini, 1973; *Il movimento francescano della penitenza nella società medievale. Atti del 3. Convegno di Studi Francescani, Padova, 25., 26., 27. Sett. 1979*, ed. Mariano D'ALATRI, Roma, Istituto storico dei Cappuccini, 1980.

⁸ *Margaret of Cortona, Saint = Medieval Italy: An Encyclopedia*, 2, ed. Christopher KLEINHENZ, New York – London, Routledge, 2004, 682. SCHLAGER, *i. m.* (2. j.), 144; BORNSTEIN, *i. m.* (2. j.), 165. Alison MORE, *Institutionalizing Penitential Life in Later Medieval and Early Modern Europe: Third Orders, Rules, and Canonical Legitimacy*, *Church History*, Vol. 83, No. 2 (June 2014), 98.

⁹ *Antica leggenda...*, *i. m.* (1. j.), 18. „[...] assumptis etiam Orsinis tertii beati Patris Francisci [...] indumentis, [...]”. G. G. Meersseman OP kimutatta, hogy – noha a 13. század folyamán több ferences szerző is hivatkozik egy „harmadik rendre” – az 1280-as évek előtt Itáliában nem létezett sem ferences, sem dominikánus harmadik rend, mindössze a laikus vezeklők csoportjai élveztek számottevő autonómiát és csatlakoztak szabadon egy bizonyos konventhez azért, hogy spirituális asszisztenciát kapjanak. IV. Miklós pápa *Supra montem* bullája kimondta, hogy az összes laikus bűnbánó kerüljön a ferencesek gyámsága alá, és felvázolt egy sor szabályt, hogy a bűnbánók azokat kövessék. MEERSSEMAN, *Dossier...*, *i. m.* (7. j.), 38; Héribert ROGGEN, *Les relations du premier ordre franciscain avec le tiers-ordre au XIIIe siècle = L'Ordine della penitenza...*, *i. m.* (7. j.), 199–209; André VAUCHEZ, *Sainthood in the Later Middle Ages*, trans. Jean BIRRELL, with a foreword by Richard KIECKHEFER, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 207–208,

közelében foglalt el egy vezeklésre szolgáló cellát.¹⁰ Lelkivezetője ekkoriban Giovanni da Castiglione Aretino, a helyi ferences inkvizítor volt.¹¹ Állandó imádkozásba és elmélkedésbe merült, amit csak mindennapossá váló elragadtatásai és Krisztussal való beszélgetései szakítottak meg. Tizenhárom éven át a városi közösség előtt, nyilvánosan végzett penitenciatartás mellett a szegényeket, betegeket ápolta, szüléseknél segédkezett, végül, a még hatékonyabb segítségnyújtás végett egy ispotályt is alapított.¹² Mindemellett a vezekléssel, önsanyargatással és látomásaival szerzett hírnevét arra használta fel, hogy kibékítse a guelf–ghibellin ellentétben résztvevő városban az egymással szemben álló nemesi pártokat.¹³ 1288 májusában Margit kiköltözött a városban lévő cellájából, és az onnan egy mérföldnyire lévő hegyen található romos San Basilio templom mögötti cellába zárkózott, azért, hogy ebben is kövesse példaképét, Mária Magdolnát, aki a hagyomány szerint egy Marseille környéki barlangba vonult vissza és ott élt harminc éven át haláláig.¹⁴ A San Basiliohoz való költözés idején – amely vélhetőleg egybeesett azzal, amikor IV. Miklós pápa elrendelte a laikus vallási közösségek feletti ferences felügyeletet –, lett Margit gyóntatója Giunta Bevegnati testvér, aki 1290-ig töltötte be ezt a tisztelet.¹⁵ Abban az évben Giuntát a rend vezetése Sienába helyezte át, és csak hét év múlva, nem sokkal Margit halála előtt tért vissza Cortonába. Távollétének

174. jegyzet; MORE, *Fictive Orders...*, i. m. (7. j.), 35; MORE, *Institutionalizing...*, i. m. (8. j.), 304; SCHLAGER, i. m. (2. j.), 141.

¹⁰ A *Legenda* 1793-as első kritikai kiadásában a Bevegnati-féle szöveg után a kiadó, Lodovico Bargigli da Pelago tizenkét Margit életével kapcsolatos tudományos értekezést (dissertationes) illesztett be. A második disszertációt Bargigli da Pelago Margit három lakhelyének, cellájának szánta. *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), II, 34–42. BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 165.

¹¹ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), V, 9, 98.

¹² Az Ospedale di S. Maria della Misericordia. *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), II, 2, 28. BELL, i. m. (3. j.), 96.

¹³ BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 166.

¹⁴ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), II, 1, 26. A *Legenda* szövege számos helyen egyértelműen utal a Mária Magdolna élet- és vezekléstörténetével való párhuzamokra. Ilyen párhuzam például Margit önsanyargatásának mértéke (III, 1, 57); az, hogy Mária Magdolnához hasonlóan vízióiban ő is látta Krisztust a kereszten (V, 5, 94), illetve feltámadása után (VII, 20, 189), valamint a világi életből való kivonulás egy barlangba (in antro deserti) Magdolna, illetve a Cortona melletti cellába (VI, 10, 149). Jacobus de VORAGINE, *Legenda aurea*, vál., előszó, jegyz., mut. MADAS Edit, ford. BÁRCZI Ildikó et al., Budapest, Helikon, 1990 (Harmonia mundi könyvek), 150–155.

¹⁵ BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 167. Giunta Bevegnati személyéről bővebben lásd: John Wayland COAKLEY, *Women, Men, and Spiritual Power: Female Saints and Their Male Collaborators*, New York, Columbia University Press, 2006, 131–132.

időszakában a San Basilióhoz tartozó, bizonyos Ser Badia („Sacerdos / „il Sacerdote Badia”) volt Margit gyóntatója.¹⁶ A templomhoz ezzel is szorosabban kötődő asszony szorgalmazta a San Basilio újjáépítését, és 1290-ben az arezzói püspök engedélyezte is a renoválást.¹⁷ A templom mintegy a központjává vált a laikus vezeklőknek, akik a ferencesek közelségét elhagyva követték Margitot a hegyre.¹⁸

Az 1297. február 22-én elhunyt Cortonai Margit testét bebalzsamozták, majd bíbor színű ruhába öltöztetve a templomban elhelyezték.¹⁹ Noha csak 1728. május 16-án avatták szentté, a Margitot már életében körülvevő tisztelet halála után azonnal kultikussá vált. Cortona kezdettől saját szentjeként kezelte Margitot, amelyet a mindenkor is pápa is hallgatólagosan jóváhagyott. Ünnepe február 22-ére esik, amikor is az Egyház mint a hamisan vádoltak, hajléktalanok, árvák, vezeklők, egyedülálló anyák, megtért prostituáltak, csavargók és vezeklők védőszentjét ünnepli.

A tragédiába torkolló bűnös szerelem története, majd az önként vállalt vezeklés, amelynek súlyossága egyszerre tölti el az olvasót csodálattal, szánakozással és viszolygással; a misztikus elragadtatások és a szent erekle mellett bekövetkezett csodák mind-mind igen érdekes, izgalmas szentté teszik Margitot, így nem csoda, hogy legendáját viszonylag sokan vizsgálták különféle nézőpontból. Margitot mint női laikus misztikust gyakran a ferences harmadik rend másik két tagjával, a harminc évvel korábban született firenzei Umiliana de' Cerchivel (1219–1246) és a kortárs Folignói Szent Angélával (1249–1309) szokták együtt emlegetni. Az életrajzi párhuzamok mellett misztikus élményeik hasonlósága is összeköti őket, amennyiben mindhárman az ún. jegyesmisztika képviselői.²⁰ Összefűzi őket az is,

¹⁶ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), V, 45, 139.

¹⁷ *Uo.*, II, 160.

¹⁸ DOYNO, *The Lay Saint...*, i. m. (3. j.), 221–222.

¹⁹ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), XI, 20, 315; XII, 9, 320.

²⁰ Costanzo CARGNONI, *Storia della spiritualità italiana*, Roma, Città nuova, 2002, 133–134; *Olasz misztikus írónők*, szerk. Giovanni POZZI, Claudio LEONARDI, ford. BALANYI György et al., Budapest, Európa Kiadó, 2001, 43–46. Az aszkézis szempontjából emeli ki hámójukat BELL, i. m. (3. j.), 86. Bernard Schlager Margit *vitájával* párhuzamba állítva tárgyalja a harminc évvel korábban született Umiliana de' Cerchi életrajzát, amelyet Bevegna-tihoz hasonlóan egy ferences, Vito da Cortona írt meg. A két nő életszentségének története között számos hasonlóság van, így például Umiliana is sikertelenül jelentkezett a klarisszák Santa Maria di Monticelli-konventjébe. Ezután Umiliana, ahogy később Margit is, a ferences harmadik rend ruháját öltötte magára. Ekkortól vették kezdetüket Krisztusról szóló látomásai, az őt zaklató démoni kísértések, amelyek a nő világból való fokozatos kivonulását eredményezték. SCHLAGER, i. m. (2. j.), 149–150. KLÁNICZAY Gábor, *Az égi szerelem: Misztika és erotika a középkorban*, Rubicon 1994/6. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_egi_szerelem_misztika_es_erotika_a_kozepkorban/ (2020. 05. 31.)

hogy életrajzukat, benne spirituális fejlődésüket nem saját elhatározásukból hagyták az utókorra, hanem a *vita*-kat lejegyző ferences lelkiatyáik biztatására.²¹

Cortonai Margit legendájának keresztény misztikus irodalmi szempontú vizsgálata mellett az elmúlt évtizedekben a *vita* történeti, egyház- és ferences rendtörténeti megközelítése került előtérbe. Ezen vizsgálati eredményeket hol alaposabban, hol kevésbé felhasználva születtek a gender szempontú, valamint a politikai erő- és hatalmi viszonyok kontextusában vizsgálódó tanulmányok. Egyáltalán nem meglepő, hogy Margit története sokféle nézőpontból indukál kérdésfelvetéseket, hiszen a 13. század, amelyben élt, mind lelkiségtörténeti, mind politikai tekintetben meglehetősen „mozgalmas” időszak volt a késő középkori itáliai, azon belül is toszkán városok életében. A ferences rend megalapítása, a misztika és a *vita apostolica* jegyében zajló laikus vallási-lelkiségi fellendülés a városokban, a sokszor erőszakba torkolló guelf–ghibellin-ellentét – ezek kontextusában szokás vizsgálni Cortonai Margit legendáját.

A szent életének és lelki tökéletesedésének lényeges állomásairól latin nyelvű életrajzából értesülhetünk.²² A *Legenda* Margit egyik gyóntatója, Giunta Bevegnati ferences testvér neve alatt maradt fenn, ő állította össze azt Margit vele és más, egy vagy több gyóntatóval folytatott beszélgetései alapján. Az első tizenegy fejezet 1308-ra készült el, ezt Cortona városi hivatalnokai jóvá is hagyták a mielőbbi kanonizációban bízva. Giunta testvér 1311-ben még beillesztett a szövegbe egy tizenkettedik fejezetet is, amelyben a Margithoz köthető csodák szerepelnek.²³ A *Legenda* első két fejezete követi Margit életét kronológiai sorrendben, a további részekben leírt történetek időrendje nem egészen világos.²⁴ Noha a *Legendát* a ferences szerzetes Bevegnatinak tulajdonítják, az mégis többszerzős alkotás, mivel

²¹ *Olasz misztikus írónők*, i. m. (20. j.), 43. A Cortonai Margit és Folignói Angéla melletti spirituális asszisztenciához lásd: COAKLEY, i. m. (15. j.), 111–148.

²² *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.). Az obszerváns ferences Lodovico Bargigli da Pelago Margit szentté avatásától indítva kezdte vizsgálni a legendát, és az azt tartalmazó 14 kézirat alapján készítette el a kritikai kiadást. RENNA, *Introduction*, i. m. (2. j.) (ebook), 18. Az *Antica leggenda* – a kor szokásának megfelelően – számos tudományos igényű magyarázó jegyzetet vonultat fel. A legenda szövege után a kanonizációval kapcsolatos rövid értekezések (dissertationes), valamint a 13–18. századból származó, elsősorban a Margitot övező kultusz elősegítését célzó hivatalos egyházi iratok, bullák átiratai következnek. A *Legenda* szemelvényes latin fordítása: *Olasz misztikus írónők*, i. m. (20. j.), 111–130.

²³ RENNA, i. m. (2. j.) (ebook), 15. A *Legendában* összesen 83 csodát olvashatunk, amelyből 79 Margit halála után következett be.

²⁴ Giunta testvér az életrajzban a fontos események, lelki történetek előtt nem írja meg az évszámot, csak a napot, az aktuális egyházi ünnepet jelöli meg. Mary Harvey DOYNO, *The Creation of*

Giunta testvér nem tartózkodott Cortonában Margit életének utolsó hét évében.²⁵ Az élettörténetek lejegyzői között lehetett Margit másik gyóntatója, a San Basilio templom világi papja, a már említett Ser Badia is.²⁶ A további, legalább egy ferences lejegyzőn kívül más szemtanúk kiegészítő információi is olvashatók a legendában, amelynek szövegét civil és egyházi személyek is átnézték és tovább szerkesztették.²⁷ Az összeállítók hovatarozása a szent védnökségére vonatkozó igények és az erélyének elhelyezése körüli viták alapján is világossá válik. Ez alapján három, úgy-mond „érdekcsoport” narratívája olvasható ki a legendából – a ferences szerzetesek, a cortonai polgárok vezetői és a Margit kezdeményezésére felújított San Basilio templom támogatói köre igyekeztek határozottabb jelenlétet biztosítani maguknak a legendában.²⁸ Nem meglepő módon ezek közül a ferences narratíva bizonyult a legerősebbnek.²⁹ A szövegből tisztán kiolvasható az az affiliációs program, amely célja, hogy Margitból ferences kötődésű szent váljék. Ennek első lépése, hogy Giunta testvér a ferencesek hivatalosan még nem létező harmadik rendjébe, terciáriának „véteti fel” Margitot.³⁰ A *Legenda* emellett végig hangoztatja a ferencesek spirituális felügyelői szerepének fontosságát Margit szentségi élettörténetében – így több ferences testvér, köztük a cortonai konvent gvardiánja is feltűnik szereplőként a szövegben; Margit a ferences templomba jár rendszeresen imádkozni stb.³¹ A szöveg számos kisebb, de annál sokatmondóbb utalással is a rendhez köti Margitot. Így, amikor először szólítja meg őt Krisztus, Assisi Szent Klárához hasonlóan Poverellának (szegénykének) nevezi. Máskor a Kisebb Testvérek kis virágjának (*Plantula Fratrum Minorum Dei*) hívja.³² Szintén a direkt ferences kötődést erősíti, amikor a Megváltó „a harmadik fénynek” (*tertia lux*) nevezi őt. Az

a Franciscan Lay Saint: Margaret of Cortona and Her Legenda, Past and Present, no. 228 (August 2015), 62.

²⁵ *Margaret of Cortona, Saint*, i. m. (8. j.), 682; RENNA, *Introduction*, i. m. (2. j.) (ebook), 18.

²⁶ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), 139; DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 58; COAKLEY, i. m. (15. j.), 134; BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 167.

²⁷ *Margaret of Cortona, Saint...*, i. m. (8. j.), 682; COAKLEY, i. m. (15. j.), 132.

²⁸ *Margaret of Cortona, Saint...*, i. m. (8. j.), 682.

²⁹ COAKLEY, i. m. (15. j.), 134.

³⁰ Lásd a 12. jegyzetet!

³¹ Giunta Bevegnoti szerint Margit folyamatosan a ferencesek templomát látogatta, ott hallgatta a misét, és – mert Krisztus parancsolta – még az utcai kéregetéssel is felhagyott, hogy több időt tölthessen a szerafikusok templomában. (*Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), II, 5, 35). A ferences kötődés erősítésére további példákat hoz Bernard Schlager tanulmánya. SCHLAGER, i. m. (2. j.), 162.

³² „*Plantula Fratrum Minorum Dei / Christi*”: *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), IV, 7, 71; VII, 1, 173; IX, 3, 231.

első fény tudniillik Szent Ferenc, a második Szent Klára, a harmadik fény pedig a laikus bűnbánókat szimbolizálja.³³

Annak ellenére, hogy a *Legenda* szövegében mind Margit spirituális fejlődésének, mind pedig látomásainak és szentségi életének ferencesekhez való kapcsolódása világosan kirajzolódik, a későbbi szent halála után a ferences affiliáció egyáltalán nem volt kézenfekvő.³⁴ Margit kultuszát a 14–15. században leginkább a még életében körülötte kialakult, a San Basilióhoz kapcsolódó laikus bűnbánó közösség, Cortona város vezetése és a tágabb toszkán régió világi papsága egyengette.³⁵

Cortonai Szent Margit legkorábbi ábrázolása egy, a 13. század végéről származó, Margaritone d'Arezzo-nak tulajdonított festett tábla, amelyet a szent sírja mellett helyeztek el, és amelyen a vita főbb eseményei láthatók.³⁶ A későbbi szent öltözéke ekkor még a bűnbánók fekete-fehér kockás ruhája, reprezentációjában később jelenik a ferences habitus, amely Margit „sztenderd” ábrázolásának részévé vált. (Lásd a jobb oldali képeket.)³⁷

Felül: Vittore Crivelli, Cortonai Szent Margit és Szent Klára (15. század utolsó negyede)

Alul: Jacopo Alessandro Calvi, Estasi di santa Margherita (18. század)

A *Legenda* nagy részében még erőteljesen megmutatkozik, Margit életének utolsó éveiben némileg elhalványuló, a halál utáni kultusz első száz évében pedig szinte teljesen elfelejtett ferences „jelenlét” arra ösztönzött több, jellemzően olasz és amerikai kutatót, hogy a close reading módszerével igyekezzenek „túllátni” a hagiográfia kegyes egyértelműséget biztosító horizontján. A szöveget elemezve arra hívják fel a figyelmet, hogy a ferences testvérek viszonyulása Margithoz kezdetben egyáltalán nem volt pozitív.³⁸ Így a bűnbánó ágyast bűnös múltja és szépsége miatt eleve nem akarták felvenni a felügyeletük alatt álló vezeklő testvérek közé. Attól

³³ A ferences hagyomány úgy tartja, hogy Szent Ferenchez három rend alapítása tartozik a fivéreké, a nővéreké és a bűnbánóké. „Tres Ordines hic ordinat: / Primumque Fratrum nominat / Minorum, pauperumque / Fit Dominarum medius, / Sed Poenitentium tertius / Sexum capit utrumque” (JULIANUS TEUTONICUS, *Officium S. Francisci*). Idézi: MORE, *Institutionalisierung...*, i. m. (8. j.), 304.

³⁴ Margit ferences kötődéséről szinte egyáltalán nem esik szó a kultuszát elősegítő, 14. században keletkezett egyházi dokumentumokban. *Antica leggenda...*, i. m. (4. j.), II, 162–171. A testét őrző, később Szent Margit nevére is titulált San Basilio 1392-ben került ferences fennhatóság alá. BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 168–170.

³⁵ Ennek egyik bizonyítéka lehet, hogy a szent testét a bűnbánók fekete-fehér ruhájában helyezték végső nyugalomra, nem pedig a később egyik attribútumává váló ferences öltözetben. Margitot az első ismert képén is a vezeklők ruhájában ábrázolják. Lásd a tanulmány elején a képet, és a képaláíráshoz tartozó jegyzeteket. Továbbá BORNSTEIN..., i. m. (2. j.), 162, 170.

³⁶ Cortonai Margit volt az egyetlen laikus női szent, akinek 1200–1400 között kérték a hivatalos kanonizációját. Cortona városa 1325-ben saját szentjeként ismerte el a már életében is boldognak titulált Margitot, szobrot állíttatott neki, és a San Basilio rektorát bízta meg azzal, hogy a város költségén utazzon a pápához Avignonba a kanonizációs eljárás elindítása végett. Noha a szentté avatás 1728-ig váratott magára, a San Basiliót az 1330-as évektől már Szent Margit templomként kezdték emlegetni. Margit sírhelye a 14. században fokozatosan zarándokhellyé vált, köszönhetően annak, hogy a mellette bekövetkezett csodáknak messze vidéken elterjedt a híre. A kultusz növekedését támogatták a cortonai, az arezzói és a chiusi püspökök, valamint pápai legátusok és maga XXII. János pápa által, 1298–1325 között kibocsátott bullák, amelyekben búcsút ajánlottak azoknak, akik ellátogatnak a templomba. DOYNO, *The Lay Saint...*, i. m. (3. j.), 197; DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 63. BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 171.

³⁷ A kép internetes lelőhelye: http://www.scalarchives.it/web/dettaglio_immagine_adv.asp?id-Immagine=0160044&posizione=104&numImmagini=122&prmsset=on&SC_PROV=CO-LL&IdCollection=89092&SC_Lang=eng&Sort=9. (2020. 12. 03.) A freskó részletes leírását lásd DOYNO, *The Lay Saint...*, i. m. (3. j.), 231–239. A szent kultuszának kibontakozásával párhuzamos ábrázolásait vizsgálta CANNON, VAUCHEZ, *Margherita da Cortona...*, i. m. (2. j.)

³⁸ BORNSTEIN, i. m. (2. j.), 170.

³⁹ Mind Szent Domonkos, mind Szent Ferenc határozottan elleneztek bármilyen affiliációt a szerzeteseik és a gyorsan növekvő számú magukat ferencesként, illetve dominikánusként meghatározó női laikusok között. SCHLAGER, i. m. (2. j.), 154.

tartottak, hogy Isten iránti túlfűtött szeretete és elragadtatásai nem valódiak.³⁹ A ferencesek aggodalmi és kétségei végül odavezettek, hogy 1288 körül Sienában összeült toszkán tartományi ülésen csalással és megtévesztéssel vádolták Margitot, majd Giunta testvér is áthelyezték mellőle Sienába.⁴⁰ Attól is tartottak, hogy Margit kontroll nélküli látomásai eretnek tévtanokat rejthetnek magukban, ezért egy bizonyos Ubaldo testvér alaposan kikérdezte, hogy milyen elképzelései vannak Krisztus keresztre feszítéséről.⁴¹ A toszkán ferencesek valószínűleg tartottak a spirituális felügyeletet ellátó szerzetesek és a laikus női bűnbánók közti kapcsolattól és az azzal együtt járó lehetséges következményektől.⁴² Ezért igyekeztek kezdetben távol tartani Margitot a rendtől, és ezért is helyezték át Giunta testvért Sienába.⁴³ A *Leggenda* elemzői közül többen feltételezik, hogy Margit a szerzetesekkel való konfliktusa miatt hagyta el a ferences kolostorhoz közeli celláját és költözött át a Cortona magaslati pontján álló San Basilio templomhoz.⁴⁴

Harmadik rendi ferences szentté válása talán egy kissé elhomályosította Margit korabeli szentségi meghatározottságát, karakterét, amely miatt őt a második, az új

³⁹ A helyi ferencesek Margit bűnbánó átalakulásával kapcsolatos aggodalmaira, a vele szemben megnyilvánuló ellenséges magatartásukra hívja fel a figyelmet DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 67–68.

⁴⁰ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), V, 9, 98–99; DOYNO, *The Lay Saint...*, i. m. (2. j.), 201.

⁴¹ *Antica Leggenda...*, i. m. (1. j.), VI, 17; DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 78. Bernard Schlager szerint a ferences testvérek kiemelten figyeltek arra, hogy a laikusok körében ne jelentkezzenek eretnokségek, és ennek megfelelően Giunta testvér hangsúlyozza, hogy Margit tevékenysége mindenkor megfelelt a katolikus orthodox tanításnak, vagy ha éppen nem, akkor a ferences előljárók figyelmeztették erre. Így megtiltották neki például az újszülöttek megkeresztelését (*Antica Leggenda...*, i. m. (1. j.), II, 17, 55–56), amelyet az egyház laikusok számára is engedélyez vész-helyzet esetén. (Lehetséges, hogy Margit többször élt ezzel a lehetőséggel, mint azt spirituális vezetői jónak láttak.) Máskor Krisztus a katolikus tanítás közvetítője – ő győzi meg arról Margitot, hogy az Oltáriszentséget kiszolgáltató pap morális állapotától független a megszentelés hatékonysága. (*Antica leggenda...*, i. m. (1. j.) VII, 28, 197.) SCHLAGER, i. m. (2. j.), 159–161.

⁴² A kutatók ezt egy tévesen Szent Bonaventurának tulajdonított, 1260 körül keletkezett írás, a *Determinationes quaestionum circa regulam fratrum minorum* alapján feltételezik. Ennek „Cur Fratres non promoveant Ordinem Poenitentium?” című fejezete a szerzetesek és a laikusok közti, ha még oly spirituális jellegű kapcsolatban rejlő veszélyekre hívta fel a figyelmet. DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 76–79; SCHLAGER, i. m. (2. j.) 154–157; MORE, *Fictive Orders...*, i. m. (7. j.), 39.

⁴³ DOYNO, *The Creation...*, i. m. (24. j.), 78.

⁴⁴ Uo.

Mária Magdolnaként emlegetik. Mária Magdolna a bűnbánó női szentség modelljeként rendkívüli népszerűségnek örvendett a 13. századi Európában.⁴⁵ Margit legendája számos ponton megegyezik, illetve mutat hasonlóságot az övével. Bevegnati talán ismerte Mária Magdolna legendáját az 1261–1266 között összeállított *Legenda aurea*-ból, vagy az annál régebbi *Vitae patrum*-ból.⁴⁶ Margit követte példaképét az élethosszig tartó bűnbánatban, ahogy a szülő nők segítségével, és a már említett remeteségben is. A *Legendában* található számos Krisztussal folytatott párbeszédében maga a Megváltó ösztönzi, hogy kövesse a bűnbánó szentet, akinél, Szűz Máriát és Alexandriai Szent Katalin kivéve, nincs nagyszerűbb a szüzek mennyei karában.⁴⁷ Margit egyik látomásában meg is jelenik evangéliumi példaképe ezüstös ruhában, fején koronával, amelyeket a tökéletes bűnbánataért és a kísértések legyőzéséért érdemelt ki.⁴⁸ Mária Magdolna nemcsak Krisztus feltámadásának volt az első szemtanúja, de ő az, aki ott állt a kereszttel is az Úr kínszenvedése idején (Mt 27, 56; Mk 15,40; Jn 19,25). Margit több látomásában szerepel a megfeszített, illetve a sebekkel teli Jézus képe. Beavatásának különleges, és talán legfontosabb lépcsői ezek a látomások; az egyikben Krisztus megengedi neki, hogy megérintse a Szent Sebeket, megpillanthatja a Szent Szegeket és végül – ahogy 1751-ben Esterházy László fordítja –, „meg-nyitá jobb oldalának sebét, úgy hogy Margit meg-sértett szívét-is láthatná.”⁴⁹

Bevegnati *Legendáját* a bollandisták hiányosan ugyan, de megjelentették a februári szentek legendáit tartalmazó *Acta Sanctorum* harmadik kötetében, 1658-ban.⁵⁰ A 17–18. századi *viták* valószínűleg ez alapján készültek az 1793-as kritikai kiadást

⁴⁵ Fortunato IOZZELLI, *Margherita da Cortona*, „Nuova Maddalena”, Studi Francescani 93(1996), 347–359.

⁴⁶ A két szent legendája közötti párhuzamokkal kapcsolatban lásd a 14. jegyzetet. Katherine LUDWIG JANSEN, *The Making of the Magdalen: Preaching and Popular Devotion in the Later Middle Ages*, Princeton, Princeton University Press, 37.

⁴⁷ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), III, 1, 57; IV, 15, 83. Mária Magdaléna nemcsak a 12–13. századi laikus vallásosságban gyakorolt bűnbánatban töltött be komoly szerepet, de mint Krisztus szeretett választottja, aki visszakapta szüzességét (helyet kapott a szüzek kórusában) a jegyesmisztika egyik inspirálója is lett. Theresa COLETTI, *Mary Magdalene and the Drama of Saints: Theater, Gender, and Religion in Late Medieval England*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 129.

⁴⁸ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), VI, 10, 149–150.

⁴⁹ *Antica leggenda...*, i. m. (1. j.), VI, 17, 158. Esterházy fordítása: *Kortona Szent Margitnak Csudálatos meg térése és penitenciája tartása*, Sopron, 1751, 99. (A teljes címet lásd az 54. jegyzetben).

⁵⁰ *Acta Sanctorum*, Február, III, 1658, 298–357. https://books.google.hu/books?id=GeNETu-5_dcC&pg=PR36&dq=acta+sanctorum+1658+cortona&hl=hu&sa=X&ved=0ahU-KEWj3jbHRvKPnAhXdYsKHROQCjIQ6AEIwzAF#v=onepage&q=acta%20sanctorum%201658%20cortona&f=false (Az utolsó letöltés: 2020. 06. 07.)

megelőzően.⁵¹ A szent magyar nyelvű életrajzának alapjául szolgáló mű 1751-ben látott napvilágot Rómában *Vita di S. Margherita di Cortona* címmel, Anton Francesco Giovagnoli – a címlap tanúsága szerint – kompilált munkájaként.⁵² A mű három könyvbe osztva közli Margit életét és szent erényeinek, csodatételeinek, próféciáinak bemutatását. Ezt fordította le magyar nyelvre Esterházy László Pál (1730–1799), pálos rendi szerzetes-pap, később rendi tartományfőnök, majd pécsi püspök.⁵³ A mű címe *Kortónai Szent Margitnak csudálatos megtérése, penitenciája tartása*, amely először Sopronban, Siess József János nyomdájában jelent meg 1757-ben. A mű még kétszer került kiadásra 1767-ben Pozsonyban Landerer János, és 1779-ben Vácott Ambro Ferenc nyomdájában.

Esterházy az előszóban (Elöljáró beszéd az ájtatos olvasóhoz) kifejti, hogy Margitot a „penitenciatartók igaz tüköreként” vigasztalásul kívánja az ájtatos olvasó, és egyszersmind bűnös ember elé állítani. A fordító saját munkájáról a következő módon nyilatkozik. „Tudd meg azt is, hogy az egész könyvhez keveset adtam magaméból, hanem a mint olasz nyelven találtam, úgy igyekeztem magyaráznom, annál világosabban, mennél közönségesebben.”⁵⁴ Az alábbi táblázat alapján látható, hogy a mű fejezetbeosztását egy-két kihagyástól eltekintve a magyar fordítás híven követi.

⁵¹ Pandolfo RICASOLI BARONI, *Vita della Beata Margherita da Cortona quasi novella Maddalena, divisa in quattro parti*, Venezia, Gio. Guerigli, 1622; Francesco MARCHESE, *Vita della beata Margherita di Cortona [...]*, Venezia, Paolo Baglioni, 1686; Tommaso Felice DANTI, *Compendio della vita, virtù, morte e de' miracoli di S. Margarita di Cortona del Terz' Ordine di S. Francesco, in occasione della di Lei Solenne Canonizzazione*, Roma, S. Michele a Ripa, 1728; Jean-François MAIRESSE, *Vita compendiatu di S. Margarita da Cortona del Terz' Ordine del Padre S. Francesco*, Torino, Nella Stamperia di Gio. Francesco Mairesse, 1732.

⁵² Anton Francesco GIOVAGNOLI, *Vita di S. Margherita di Cortona, del Terz' Ordine di S. Francesco*, Roma, Generoso Salomoni, 1751. (A továbbiakban: *Vita*.) A Raffaello da Lugagnanónak szóló dedikációjában a nyomdász megemlíti, hogy a *Vitának* ez a harmadik kiadása (*Vita*, a₃). A műnek én csak egyetlen korábbi, 1748-ban Pistoiaiban megjelent kiadását találtam meg. A *Vita* megjelent 1768-ban is a római S. Michele a Ripa nyomdában. A Giovagnoli által összeszerkesztett Margit-életrajz külföldön is népszerű volt, a 19. században többször kiadták francia és angol nyelven.

⁵³ *Kortónai Szent Margitnak Csudálatos megtérése és penitenciája tartása* Melly már ennek előtte Olasz nyelven egybe-szedetté, először, úgy mint 1748dik esztendőben Placentziában: Másodszor ismét úgymint 1751dikben Romában ki nyomtattatván, most ujjon az hiveknek, s-fő képpen bűnösöknek lelki vigasztalására egy valaki által magyarra fordítottat, Sopronban, Nyomtat. Siess József János által, 1757. – A fordító Esterházy László Pál neve más változatokban is olvasható. A Pécsi Egyházmegyében Esterházy Pál László nevének bevett formája. Kisbán Emil pálos rendtörténetében Esterházy Pálként emlegeti. KISBÁN Emil, *A magyar pálosrend története*, II, (1711–1786), Budapest, Pálos Kolostor kiadása 1940, passim.

⁵⁴ *Kortónai...*, i. m. (53. j.), [A2v]–A3r.

<i>Vita di S. Margherita</i> , Roma, 1751		<i>Kortona Szent Margitnak csudálatos megtérése...</i> , Sopron, 1757
Libro Primo		Első könyv
Cap. I.	Nascimento, e prima età di Margherita	Margitnak születése és első élete
II.	Sua Conversione	Margitnak megtérése
III.	Suo Ritorno alla Patria	Margitnak hazájába vissza-menetele
IV.	Suo Arrivo a Cortona	Margitnak Kortonába el-érkezése.
V.	Suoi Progressi di Spirito	Margitnak Tekélletes életében való elő-menetele
VI.	Sua Penitenza pubblica, e Vestizione di Terziaria	Nyilván való penitencia Tartása, és Tertiáriák közé bé-öltöztetése
VII.	Sue prime Parlate con Gesù Cristo	Első beszédgye a' Kristus Jézussal
VIII.	Suoi nuovi favori da Gesù Cristo	Ujjonnan tapasztalt jó-téteményi Jézustól
IX.	Sue Tentazioni da' Demoni	A Gonosztól lévő Késérteti
X.	Suoi Travagli dagli Uomini	Az Emberektől való Szenvedési
XI.	Suoi Patimenti da Dio	Az Istentől bocsáttatott sanyargatási
XII.	Sua Vita Apostolica	Apostoli Buzgósága
XIII.	Suoi Frutti particolari	Némelly csudálatos Történetek
Libro Secondo		Második könyv
Cap. I.	Sua Umiltà	Margitnak Alázatossága
II.	Sue Penitenze	Penitencia Tartása
III.	Sua Carità al Prossimo	Felebaráti Szeretete
IV.	Suo Amore a Gesù Cristo	Jesushoz-való Szeretete
V.	Sua Divozione alla Passione di Cristo	Kritus Kén-Szenvedéséhez való Ájtatossága
VI.	Sua Divozione al Sacramento Eucaristico	Az Oltári Szentségez való Tisztelete
VII.	Sua Divozione a Maria	Bóldogságos Szűz Máriához való ájtatossága
VIII.	Sua Divozione agli Angioli	Az Angyalokhoz való Tisztelete
IX.	Sua Divozione a' Santi.	Szent Pártfogóihoz való Tisztelete
X.	Sua Fede, e Speranza.	Az ő Hite, és Reménsége
XI.	Sua carità verso Dio.	Istenhez való Szeretete
XII.	Sue Estasi, e Visioni.	Sok csudálatos Látási
XIII.	Sue Profezie.	Az ő Jövendölési

Libro Terzo		Harmadik könyv
cap. I.	Sua ultima Infermità	I. Utolsó Betegsége
II.	Sue ultime Tentazioni	
III.	Sua Morte, e Sepoltura	II. Margit halála, és Temetése
IV.	Venerazione, ed incorruzione del suo corpo	III. Testének tisztelete, és épsége
V.	Suoi Miracoli ne' Cortonesi	Csuda Tételi
VI.	Suoi Miracoli in altre Genti	
VII.	Altri Miracoli più recenti	
VIII.	Sommario Cronologico del culto dato a Margherita	Bé-fejezés
IX.	Notificazione della Congregazione di S. Margherita in Cortona	Szent Margit Congregációjáról való tudósítottás

A *Vita di S. Margherita* három részben tárja az olvasó elé Cortonai Margit élet-szentségének történetét. Az első tematikus egységben evilági életéről olvasunk, amelyet a bűnös múltjával való szakításban, szegénységével, aszketikus vezekléssel és az elesettek szolgálatával igyekszik megvalósítani a korabeli keresztény életideált, a *vita apostolicā*, amelyre a mű XII. fejezetének címe is utal. Laikusként szenvedése, önsanyargatása a nyilvánosság előtt zajlik – a város, a körülötte lévő emberek reakciója vagy az elutasítás (képmutatónak, megszállottnak tartják), vagy ami még nagyobb terhet jelent számára, a tisztelettel teli rajongás.⁵⁵ A városi közösségnek tett szolgálatairól, a szegények gondozásáról, a szülő nők melletti bábáskodásról, kórházalapításáról is az első részben esik szó.

A második rész Margit mennyei szférával való kapcsolatát, misztikus beavatottságát mutatja be. Bűnbánata, Krisztushoz való szeretete, Szűz Mária, az angyalokhoz és a szentek iránti tisztelete, a benne meglévő isteni erények (hit, remény, szeretet) révén részesül a kegyelemben, hogy átélje az egyedülálló spirituális élményeket, elragadtatásokat, végül egyesüljön Krisztussal. Krisztustól próféciaakat is kap, amelyek hirdetésével egy újabb, magasabb szintű kapocs jön létre a földi világgal, szűkebb emberi közösségével.

Margit halála, testének romolhatatlansága, a nyughelye mellett bekövetkezett csodák szintén összekapcsolják az evilági létet a mennyeivel – Margit az emberek

⁵⁵ *Kortonai...*, i. m. (53. j.), 45–57.

földi társadalmából kilépve a szentek közösségébe érkezett, onnan segít az emberek. Ez a harmadik rész témája.⁵⁶

A *Vita*-ban kétféle vallási élmény dominál egyszerre, az aktív, a földi léttel kapcsolatos bűnbánati, valamint a passzív, a mennyeivel összekötő misztikus megtapasztalás. Ezek végigkísérik Margit életét, ezért is tartják számon egyszerre mint bűnbánó és mint misztikus szentet.

Esterházy fordítása tehát – amint a fentebbi táblázatból kiderül – követi az első két könyv szerkezetét, valamennyi olasz fejezetnek van magyar megfelelője. Ez a tendencia azonban a harmadik könyvben megszakad, minthogy az első két fejezetet (Sua ultima Infermità és Sue ultime Tentazioni) egy rövid fejezetben foglalja össze (Utolsó Betegsége). Továbbá míg az olasz mű Margit csodatételeit hosszan, három fejezetben közli a cortonaiak (cap. V.), a más városokból valók (cap. VI.) körében tapasztalt és az újabb, a 18. század elején bekövetkezett csodák (cap. VII.) tematikai bontásban, addig Esterházy azoknak csak egy töredékét közli egy sorszám nélküli fejezetben. Az olasz *Vita* 3. könyvének ötödik fejezetéből 3, a hatodikból 2 csodát emel át Esterházy, a hetedikből pedig 4, a közelmúltban (1716–1745 között) megedett csodát mesél el. Ez utóbbiakat a pontos dátummal ellátva, a szereplők nevét is átvéve (pl. Caterina Fabri > Fábri Katalin) közli, míg a régebbi mirákulumok esetében inkább általános megnevezéseket találunk ott is, ahol az olasz konkretizálja az illetőt. Pl. „Un fanciullo per nome Bartoluccio” > „Egy öt esztendő Gyermeke”; „un Uomo bestiale detto Giannino” > „egy kegyetlen Atya”. Miután ezt a néhány csodát megemlítette, Esterházy meg is írja: „El-hagyok számtalan csudálatos történeteket, hogy hosszas ne legyek”. Ezt követően egyfajta összesítést készít csodákból.

[...] rövideden említtem, hogy több csuda tételi közt dűcsöséges Szent Margit tiz holtakat támasztott-fel; természet szerint ki-gyógyéthatatlan betegségből 16tot felállított; hét vakot meg-világosított; hat inaszakattat meg-

⁵⁶ A hármasság felosztás némileg egybecseng a *Legenda aurea* Mária Magdolna-elbeszélésének elején álló névetimológiai magyarázattal. „Mária azt jelenti: ‚keserű tenger’ vagy ‚megvilágosító’ vagy ‚megvilágosított’. Ez a három jelentés kifejezi azt a három legjobb részt, amit Mária választott, tudniillik a bűnbánat részét, a belső szemlélődés részét, és az égi dicsőség részét. E hármasság értendő azon, amit az Úr mondott: ‚Mária a legjobb részt választotta, mely nem vétetik el tőle’ (Lk 10,42). Az első rész a cél miatt nem vétetik el tőle, ami a boldogság elnyerése, a második a folyamatosság miatt, mivel az úton való szemlélődés a Haza szemlélésével folytatódik, a harmadik az örök dicsőségnek örökkévalósága miatt.” Ford. MADAS Edit. *Legenda aurea*, i. m. (14. j.), 150.

gyógytett; három Némát szólókká tett, hármat fővényes betegségből [vesekövességből – B. O.], négyet az hajó törésből, ötöt a'vizből ki-szabadított; öt sántát, és bennát meg-egyesített.

A rövidítés és a tömörítés, vagyis a szerkesztés szándékával nemcsak a fordítás nagyobb konstrukciójában, de az egyes fejezeteken belül is találkozunk. Esterházy általában híven adja vissza szöveg értelmét, ugyanakkor el-elhagy apróbb részleteket az olaszból, amitől feszesebbnek, koncentráltabbnak tűnik a magyar tolmácsolás. Ugyanakkor az olasz szöveg jól kiírt, minden körülményről számot adó, a szó legszorosabb értelmében „körülményes” megfogalmazása meseszerűbbé teszi a történetet, az olvasó könnyebben beleéli magát a legenda történéseibe.

<i>Vita di S. Margherita</i> , Roma, 1751	<i>Kortonai Szent Margitnak csudálatos megtérése...</i> , Sopron, 1757
<p>20. A questa Chiesa da quella Casa ogni di Ella veniva di buon mattino non osservata da alcuin tanto che celebravansi i Divini Uffici Ella trattenavasi ad orare avanti un alto Crocifisso di rilievo, nelle di cui piaghe aperte meglio che in altro libro Ella leggeva gli effetti abbominevoli de' suoi peccati, e compungevasene amaramente. [...] Sino allora Egli aveala bensì astratta spesso da'sensi, ed assorbita in altissime contemplazioni di Lui appassionato. Così una notte, che chiamata da una par-toriente, camminava per Cortona tanto perduta nella compassione alle di Lui pene, che giunse avvedutamente agli orli di profonda pozza già prossima ad annegarsi, se a preservarnela non era presto un miracolo.</p>	<p>31. Ezen Templomban minden nap korán el-méne Margit, és ottan maradván, még a' szent Misék tartottak, egy magos feszület előtt elmélkedett, a' mellynek öt sebeiben nyilván látta maga vétkeinek sullyát.</p> <p>31–32 Egész azon időtől fogva sokszor el-válván érzékenségitől, leg-mélyebben el-merült Kristus Urunk Kénszenvedésének elmélkedésében, mellynek okáért egykorban majd csak nem egy kútban veszett, midőn Kortonai Város Útzáin járván egészen csak Üdvözöttünk Kénaiban függesztette elméjét.</p>

Esterházy elsősorban Margit Krisztussal folytatott dialógusait kívánja hiánytalanul visszaadni, a lényegre kívánja terelni az olvasók figyelmét, így a szerinte azokhoz szorosan nem kapcsolódó hosszabb elbeszélő részeket olykor elhagyja, ugyanakkor a mellőzött előzményt egy mondatba sűrítve becsempészi a dialógus fordításába.

<p>24... perciò Ella pregollo allora a svelarle candidamente, che farsi di più potesse da Lei per meglio gradirgli. Appagolla prontamente il benigno Signore.</p> <p>Le pie Matrone Cortonesi, se per non isturbare le solitarie contemplazioni di Margherita comportavano di buon grado di restar esse prive dell' assistenza sua ne' loro parti; non sapean però soffrire in pace, che del vantaggio delle sue orazioni venisser defraudati i nati loro Bambini. Pertanto vollero, che questi fosser levati al Sagro Fonte non d' altre mani, che dalle sue sole. Fecelo la caritativa Santa indifferentemente con tutti ancor di bassa condizione, e con tutta la maggiore attuazione del ferventissimo suo cuore: sentivane nondimeno del ribrezzo interno, e come scrupolo, che quel suo esercizio di carità poco piacesse a Dio;</p> <p>[...]</p> <p>Alla dimanda dunque fattagli da Margherita rispose Gesù, <i>che a quell' ufficio quantunque pio non vi si lasciasse più indurre tanto facilmente...</i></p>	<p>...erre nézve kéré vala egykorban ő Szent Felségét, hogy jelentené meg neki, miképpen tétzhetne jobban Ő-Szent Felségének. Azontól meg-felele néki JESUS, és mondá néki, hogy</p> <p>[Esterházy mellőzi ezt a bekezdést, melynek tartalmi összefoglalása: A cortonai asszonyok megzavarták Margit magányos szemlélődését azzal, hogy segítségét kérték a szülésüknél. Attól féltek, hogy megfosztják a születendő gyermeket a Margit imái jelentette haszontól. Azt akarták, hogy kizárólag ő tartsa keresztvíz alá a gyermekeket. Mindenkit egyformán a szeretettel szolgált.]</p> <p>—</p> <p>Egy Könnyen ne hordaná Szent Keresztiségre a' Gyermekeket..</p>
---	--

Terjedelmesebb részek mellőzésére is látunk példát a fordításban. Így a II. könyv tizenkettedik, fejezetének (Sue stasi e visioni) csaknem a felét nem fordítja le Esterházy, mondván „Mivel hogy az egész két Könyvben elegendőképpen láttuk sokféle csudálatos látásit Margitnak, ebben a részben sokáig nem tartoztattuk az Olvasót, hanem csak kettőt emléttünk.”

Margit „második Mária Magdolna” szerepe mellett misztikus volta meghatározó, így a szövegben gyakran előfordul a két fajta misztikus élmény, az elragadtatás (eksztázis) és az abban tapasztalt látomás (vizió). Margit beavatási folyamata lényegében ezekben az eksztatikus állapotokban, illetve a Krisztussal folytatott párbeszédekben valósul meg. Az olasz szöveg az elragadtatott állapot visszaadására „apertosele mentalmente” – „maga kívül lévén”, „astratta da'sensi”, „rapitala in estasi” – „elválván érzékenységitől” kifejezéseket használja. A látomást a visione

szóval adja vissza, amelyet Esterházy László „csudálatos látás”-ként fordít.⁵⁷ Magára a spirituális fejlődésre az olasz a „Cammino di perfezione” fordulattal utal, ez Esterházynál a „tekélletes életének elkezdett útja.”

Joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy a pálos rendi Esterházy László hogyan került kapcsolatba Cortonai Szent Margit legendájával és kultuszával. A majdani pécsi püspök Esterházy egyházi pályafutásának a pálos rendben töltött évekre eső szakasza az, amely témánk szempontjából releváns, és sajnos épp ezek az évtizedek a legkevésbé adatoltak. Esterházyak cseszneki ágából⁵⁸ származó László 1746-ban lépett be a pálos rendbe, ekkor vette fel a Pál nevet. A noviciátusi évét vélhetőleg a bánfalvai (ma Sopronbánfalva) kolostorban töltötte, 1747. szeptember 12-én tett ünnepélyes fogadalmat. 1749. október 27-től Rómában tanult a Collegium Germanicum-Hungaricum falai között, itt doktorált, és a rend első héber nyelvtanáráként tért haza. 1753. április 26-án szentelték pappá. 1761-ben és 1764-ben magyar provinciálissá választották, majd 1769-ben a rend generálisa lett. A ferences rendi szentek iránti érdeklődéséről tanúskodnak egyes írásai, úgyszintén mint *A mennyei jegyes galamb, Szent Klára* (Pest, 1754), valamint az itt tárgyalt *Kortonai Szent Margitnak csodálatos megtérése*. A szerafikusok iránti vonzalma itáliai útja alkalmával kezdődhetett, amelyet csak tovább erősített a pálosoknál megmutakozó igény a rend eredeti szellemiségéhez való visszatérésére.⁵⁹ Esterházy Pál, aki Remete Szent Pál életészményéhez igazodni kívánó Ordódy István tartományfőnöksége idején lépett a rendbe, valószínűleg ebben a régi-új szellemiségben végezte noviciátusát.⁶⁰ A rend

⁵⁷ Giovanni Pozzi *A szentek ábrája* című tanulmányában külön alfejezetet szentel a vallásos nyelvezet, azon belül is a liturgikus, profetikus és misztikus nyelvezet formáinak, illetőleg a két utóbbi megszólalásmód szókészletének. *Olasz misztikus írások, i. m.* (20. j.), 32.

⁵⁸ Szintén a cseszneki ághoz tartozott az ugyancsak nagy pálos előd, Esterházy Imre (1663–1745) esztergomi érsek (1725–1745). Az ő nagybátyjának, Mihálynak volt a dédunokája Esterházy László Pál. Érdekes módon Nagy Iván nem tünteti fel Esterházy Ádám és Berényi Erzsébet („Erzse”) gyermekei között László Pált. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IV, Pest, 1858, 233.

⁵⁹ Kisbán Emil pálos monográfiája körvonalazza ezt a változást. A rend 17. században nem mellesleg Pázmány Péternek köszönhetően jelentősen megerősödött. Térítő és pasztorációs munkájuknak, oktatási tevékenységüknek köszönhetően a hívek egyre szélesebb körét tudták megszólítani, amely folyamatos anyagi gyarapodással járt együtt. A következő, 18. századra már az anyagiasság és a tudományos életben való mind fokozottabb részvétel elhomályosította a rend eredeti remetejellegét és azzal együtt az askézisre és misztika keresésére való igényt. KISBÁN Emil, *A magyar pálosrend története, I, 1225–1711*, Budapest, Pálos Kolostor kiadása, 1938, 208; KISBÁN, *i. m.*, II, (53. j.), 101.

⁶⁰ KISBÁN, *i. m.*, II, (53. j.), 92–93.

reformálása és a szerzetesi élet szigorítása az Ordódyt követő generálisok számára is feladat volt.⁶¹

Esterházy Cortonai Szent Margit kultuszával, illetve a *vitával* – amint már említettem – vélhetőleg már 1751 előtt, első római tanulmányútja során találkozhatott. Később, amikor Mária Terézia diplomáciai feladatokkal az 1760-as években Itáliába küldte, hazafelé jövet megszakította útját Cortonában, hogy Margit romolatlan testénél imádkozzon, és beírja rendje nevét a helyi társulat (Sodalitas de Paenitentia Sanctae Margaritae Cortonensis) könyvébe.⁶² Amint arról már fentebb szó volt, Esterházy hazai iskoláztatásának idején törekvés mutatkozott a pálos vezetésben, hogy a rendet visszatereljék alapításkori szellemiségéhez. A húszas éveiben járó Esterházy Cortonai Margit legendájában megtalálhatta mindazt, ami saját rendjének szerzetesi eszményével is megegyezett, vagyis az aszkézist, a misztikára való hajlamot, a világtól való elzárkózásban megvalósuló kontemplációt.⁶³ Az itáliai szent tiszteletének meghonosítását ugyanakkor inkább a hazai vallásosság fellendítését megcélzó pálos pasztoráció egyik eszközének tekinthette. Az, hogy elsősorban a híveknek szánta kegyességi, erkölcsjavító olvasmányul az általa lefordított kötetet, mutatja az is, hogy nem latinra, hanem magyar nyelvre ültette át az olasz *Vitát*. A maga korában viszonylag népszerű olvasmány lehetett a *Cortonai Szent Margit csudálatos megterése* kötet, ezt mutatja egyrészt a mű három kiadása, amelyből például a Vas megyei alispán Hertelendi György könyvtárában kettő is megvolt.⁶⁴

A Cortonai Margit életéről szóló könyv azonban csak egy eleme volt annak az úgymond programnak, amellyel Esterházy a magyarországi vallásosság fellendité-

⁶¹ Maga Esterházy László Pál a rend vezetésébe 1760-ba került be, amikor a máriavölgyi nagykapitán *procurator generalis*-nak, egy évvel később, 1761. szeptember 20-án pedig tartományfőnöknek nevezte ki. 1764-ben ismét magyar tartományfőnök lett, majd 1769–1775 között a rend generális perjele (rendfőnök). A rendben újoncmesterként és teológiatanárnaként is működött. 1760. május 22-én a bölcsélet doktorává avatták, és egyúttal ő lett a rend szentszéki ügyvivője. Ő volt a pálosok között az első „generalis infulatus”, amennyiben Mária Terézia közbenjárására 1776-ban váci nagyprépost, majd Sebastopol felszentelt püspöke lett. Mária Terézia 1780. június 23-án nevezte ki pécsi püspöknek, amely méltóságot haláláig viselte, közben 1786-ban a pálos rendet II. József feloszlatta. KISBÁN, *i. m.*, II, (53. j.), 97–98, 104, 106, 131.

⁶² KISBÁN, *i. m.*, II, (53. j.), 131.

⁶³ Később provinciálisként, és generális perjeli minőségében is a pálosok monasztikuság felé történő elő- vagy inkább visszamozdításán munkálkodott, és végül kérésére XIV. Kelemen pápa 1770-ben a pálosokat a monasztikus rendek – in classe Monachorum – közé sorolta. KISBÁN, *i. m.*, II, (53. j.), 131.

⁶⁴ TÓTH István György, *Nemesi könyvtárak Vas megyében a 18. század második felében*, Történelmi Szemle, 32(1990)/3–4, 252.

séhez kívánt hozzájárulni. A kötetben lévő *Tudósítás* szerint 1660-ban kérték a cortonaiak, hogy VIII. Sándor pápa ismerje el az általuk alapított kongregációt, amelyet a Congregazione di Penitenza e Contrizionének, vagyis a Penitencia és töredelmesség társulatának neveztek.⁶⁵ A társulat külhoni terjesztéséhez 1741-ben XIV. Benedek azzal járult hozzá, hogy a tagok számára teljes bűcsút ígért, amennyiben bizonyos ünnepnapokon meggyónnak és megáldoznak. Esterházy László két Kortonai-társulatot is alapított Magyarországon, amelyekről létezésükön kívül szinte semmit sem tudunk.⁶⁶ A szakirodalom hol kongregációnak, hol konfraternitásnak, hol pedig sodalitasnak mondja ezeket a társulatokat. Tüskeváron Kisbán Emil szerint 1763-ban, más forrás szerint 1773-ban jött létre Kortonai-társulat.⁶⁷ Az utóbbi dátumot valószínűsíti az, hogy Esterházy László Pál abban az évben ajándékozta a tüskevári templomnak „Kortonai Szent Margit csodálatos művészetű viaszból készült képét, amelyet a Szent Kereszt oltáron helyeztek el.”⁶⁸ Kecskeméten 1771-ben jött létre a bűnbánó vezeklőknek „Kortonai sz. Margitról nevezett” társulata,⁶⁹ amelyet 1780-ban Esterházy kérésére incorporáltak a cortonai anyatársulatba vagy archiconfraternitasba, amelynek szabályait VIII. Kelemen hagyta jóvá 1604-ben.

Az, hogy az általunk ismertnél nagyobb tisztelet övezhette Cortonai Szent Margitot, az a képi ábrázolásából feltételezhető, amelyek az 1760-as években jelentek meg nagyobb számban. A számos alkotás közül álljon itt néhány, ma is látható példa. A róla készült képet csodálhatjuk a tiszteletére szentelt mellékoltár fölött, a budai Fő utcán lévő Szent Ferenc sebei templomban.⁷⁰ Vácott, a Szent Kereszt ferences templom Keresztelő Szent János oltára mellett találjuk egy szobrát.⁷¹ Szolnokon a belvárosi Szentháromság templomban van egy oltárképe 1763-ból.⁷² A

⁶⁵ *Kortonai...*, i. m. (53. j.), 156.

⁶⁶ JUHÁSZ Miklós, *Magyarországi konfraternitások a barokk korban*, Katolikus Szemle 58(1944)/ 6, 169; KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században*, Néprajzi Látóhatár, 1 (1992)/3–4, 16.

⁶⁷ Nagyjenőn (Tüskevár, győri egyházmegye) 1763-ban az olaszországi útjáról hazatérő Esterházy Pál tartományfőnök alapította meg a cortonai Szent Margitról nevezett Sodalityt. KISBÁN, i. m., II, (53. j.), 217.

⁶⁸ MOLNÁR István, *Tüskevár barokk emlékei*, Művészettörténeti értesítő 30 (1981)/1, 26.

⁶⁹ HORNYIK János, *Kecskemét város története, oklevélgyűjtemény*, 2, Kecskemét, 1864, 244.

⁷⁰ KORHECZ PAPP Zsuzsanna, „Akit a sors kiemelt a többi festő közül”: Schervitz Máttyás (†1771) budai festő oltárképei, Művészettörténeti értesítő, 64(2015)/1, 162.

⁷¹ <https://baratoktemploma.com/templomunkrol/epiteszeti-muveszettortenet-ertekek/>

⁷² A kép rövid leírása a plébánia honlapján olvasható. <http://szolkat.hu/plebaniak/belvarosi-plebania/szentharomsag-plebaniatemplom/> (2020. 06. 19.)

Cortonai Szent Margit szobra. Szentek
Lépcsője (Sopronbánfalva)⁷³

csíksomlyói kegytemplomban is van oltárképe, amelyet az 1830-as években készített egy ismeretlen festő.⁷⁴ Szilárdfy Zoltán a barokk szentképekről értekezve említi, hogy Binder János Fülöp is készített Cortonai Szent Margitról metsetet.⁷⁵ A szent 20. századi ábrázolására találunk példát Pécsen – a Szent Ferenc templom keleti homlokzatának félkörív alakú mezőjébe Gebauer Ernő által 1926-tól festett freskón.⁷⁶ Budapesten a ferencesek pasaréti templomában Ungváry Sándor festménye ábrázolja Margitot.⁷⁷ A szent magyarországi tiszteletének első marandó emléke azonban az az alkotás, amely egyike a Sopronbánfalván lévő, teraszokkal tagolt barokk lépcsősor szegélyező szenteket ábrázoló szobroknak. A kolostorukhoz vezető lépcsőt a pálosok 1717–1720 között építették, viszont a szobrok később kerültek oda.⁷⁸ A közöttük helyet kapó Cortonai Szent Margit-ábrázolás – minthogy pontos adat nem áll rendelkezésre – adta meg az összes szobor együttes elhelyezésének *terminus post quem*-jét, amely nyilván Margit szentté avatásának éve, azaz 1728.⁷⁹ Dávid Ferenc művészettörténész szerint 1751 és 1753 között helyezhették el a 14 szobrot, köztük Cortonai Margitét a közel 40 évvel korábban épített lépcsősor két szélén. A *Cortonai Szent Margitnak Csudálatos meg térese és penitencia tartása* 1751-es soproni megjelenése esetleg összefüggésbe hozható a szent szobrának a sopronbánfalvi lépcsőn való elhelyezésével.

⁷³ Fotó: Leczovics Zsolt. <http://cyberpress.hu/300-eves-a-sopronbanfalvi-szentek-lepcsője-sok-foto/>

⁷⁴ VEÖRÖS András, *XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben*, PhD értekezés, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 2006, 50. <https://repozitorium.omikk.bme.hu/bitstream/handle/10890/1423/ertekezés.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (2020. 06. 19.)

⁷⁵ SZILÁRDFY Zoltán, *Magyar barokk szentképek*, Művészettörténeti értesítő 30 (1981)/2, 125, 133.

⁷⁶ <https://pecsi-ferences.github.io/tortenet> (2020. 06. 19.)

⁷⁷ Bajáki Ritának köszönöm, hogy felhívta a festményre a figyelmemet. <http://pasaret.ofm.hu/templomtortenet/> (2020. 12. 02.)

⁷⁸ DÁVID Ferenc, *Sopronbánfalva-kegytemplom lépcső: Adatok Schweitzer György soproni szobrász működéséhez*, Építés-Építészettudomány, 15(1983)/1–4, 55–92.

⁷⁹ Dávid Ferencnél 1729 szerepel tévesen. DÁVID, *i. m.*, 76.

Láthattuk, hogy Cortonai Szent Margit a *vita* alapján több karaktert is egyesít magában, amennyiben egyszerre misztikus, bűnbánó, laikus és nem utolsó sorban női szent. Élettörténetében elsősorban a *vita apostolica* szerzetességen kívüli, világi körülmények közötti megélésének igénye mutatkozik meg. A laikus vallási mozgalmak, amelyek ezt a törekvést tűzték ki célul, sok esetben azonban összeütközésbe kerültek az egyház ortodox tanításával; Margit *vitájában* is találunk példát erre. Látomásai és jövendölései aggodalmat okoztak a helyi ferencesek számára, akik lévén az egyik nagy mendikáns rend tagjai, az intézményesült *vita apostolica* le-téteményeseiként felügyelhették a laikusok vallásos megnyilvánulásait. Az egyik ilyen laikus mozgalmat, az *ordo penitentium*ot képviseli Margit a bűnbánat, az állandó penitenciatartás révén. Ugyanakkor misztikus is volt, víziói alapján a jegyesmisztika első képviselői között tartjuk számon. Margit szent volta tehát meglehetősen összetett; a pálos rend megújulásán, az alapításkori szerzetesi eszményhez való visszatérésen fáradozó Esterházy László ebből a szentségi komplexitásból elsősorban a bűnbánó karaktert emelte ki. Úgy vélte az „igaz penitenciatartók Tükörének, Kortonai Szent Margitnak csudálatos élete és tekéletes cselekedeti” reményt és vigasztalást adhatnak a keresztény olvasóknak az „üdvességes előmenetelhez.”⁸⁰

⁸⁰ Kortonai..., i. m. (53. j.), [A2v], [A3v].